

УДК 376.3 : 37.091.3 : 372.4

Мельніченко Олена Олександрівна,
учитель початкових класів, логопед
КЗ «Білгород-Дністровська спеціальна
школа Одеської обласної ради»
Одеська область, Україна

КОРЕКЦІЯ ТА ПОДОЛАННЯ ПОРУШЕНЬ УСНОГО І ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У методичних рекомендаціях розкрито питання з корекції та подолання порушень писемного і усного мовлення у молодших школярів як систему різноманітних прийомів та вправ, які сприяють своєчасному виявленню, попередженню та подоланню порушень мовлення здобувачів освіти. Акцентовано увагу на вирішенні проблеми сьогодення, що є надзвичайно важливим для цілої низки наук - медицини, психології, педагогіки тощо. А саме, невиправлені помилки у мовленні можуть не лише закріпитися, а й залишитися в дитини на все життя. Вони не тільки ускладнюють спілкування дитини, а й негативно впливають на засвоєння читання та письма.

Відзначено необхідність формування мовленнєво-комунікативної компетентності здобувачів освіти. Зазначено, чому оволодіння культурною мовою - необхідна умова формування соціально активної особистості. Розкрито, яким чином можна навчитися чітко і граматично правильно говорити, мати добре поставлений голос, викладати власні думки в усній та письмовій формі, вміти виражати свої емоції різноманітними інтонаційними засобами, дотримуватися мовної культури і розвивати вміння спілкуватися.

Представлено практичний досвід роботи, де одним з найбільш важливих завдань сучасної школи є корекція, розвиток та подолання порушень усного та писемного мовлення школярів, що і підтверджує актуальність вибору теми.

Методичні рекомендації будуть корисні вчителям початкових класів, вчителям-логопедом, вихователям, які працюють в закладах освіти з дітьми, що мають функціональні мовленнєві порушення та вихователям дошкільних установ у формуванні правильного культурного мовлення вихованців.

Ключові слова: корекція мовлення, порушення писемного мовлення, порушення усного мовлення, мовленнєво-комунікативна компетентність, функціональні мовленнєві порушення, попередження мовленнєвих порушень, формування мовної культури.

Мовлення - це провідний спосіб спілкування людей, один із найважливіших чинників соціального розвитку, який реалізується в усній та писемній формах. У психологічному трактуванні мовлення - це процес спілкування за допомогою говоріння, слухання, читання, письма. Життя в суспільстві без мовлення стає неповноцінним, обмеженим, а без культурного мовлення - знеславлене та занедбане. Ось тому, проблема своєчасного виявлення, запобігання та подолання порушення мовлення, особливо в дітей, є надзвичайно значущим для цілої низки наук - медицини, психології, педагогіки тощо.

Категорія дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) досить різноманітна, це діти з алалією, дизартрією, ринолалією, афазією, заїкуванням. Спільною особливістю є стійке комплексне порушення мовлення, яке за звичаєм поєднується з неврологічною та психологічною симптоматикою, з різними відхиленнями психічної діяльності. Порушення в таких дітей виражені такою мірою, що навчання, відповідно до Державних стандартів освіти, для них ускладнене і можливості освіти утруднюються.

Типовим для таких порушень мовлення є його загальний недорозвиток, що виявляється в неповноцінності як звукової, так і лексичної та граматичної сторін мовлення. Через це у більшості дітей з ТПМ спостерігається обмеженість мислення, труднощі в читанні і письмі. Все це ускладнює засвоєння основ наук, дарма, що наявна первинна збереженість розумового розвитку.

Багатогранність квестії мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку висвітлюється в визначальних класичних і сучасних наукових дослідженнях [5] (О. Гопіченко, О. Гриненко, Е. Данілавичуте, Л. Єфименкова, Р. Левіна, О. Корнєв, Р. Лаласєва, О. Мاستюкова, Л. Назарова, Н. Нікашина, С. Мнухін, Д. Орлова, Т. Пічугіна, О. Російська, І. Садовникова, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, О. Токарева, М. Хватцев, Н. Чередниченко, Г. Чиркіна).

Аналіз наукових публікацій засвідчує різні сторони клінічних досліджень, присвячених новітнім методам діагностики й подолання порушень письма у школярів 1-4 класів (О. Балашова, Н. Корсакова, Ю. Мікадзе, Л. Московичуте). На думку авторів, письмо може бути не повністю розвинене або порушене в різних ланках

(залежно від різних зон ураження мозку), а відтак використовуються різні методи та прийоми його відновлення й формування. Порушення процесу оволодіння писемним мовленням на теперішньому етапі корекційної педагогіки досліджують у різних аспектах: клінічному, психологічному, нейропсихологічному, психолінгвістичному, педагогічному. Втім, ефективність роботи з розвитку писемного і усного мовлення дітей, все ж таки, недостатня. Проблема корекції порушень письма залишається актуальною і сьогодні.

Крім того, у центрі посиленої уваги вітчизняних лінгвістів і методистів (І. К. Білодід, О. М. Біляєв, М. А. Жовтобрюх, А. П. Коваль, М. М. Пилипинський, В. М. Русанівський та ін.) наявна проблема мовленнєвої культури. Вчені означили важливість питання культури мовлення та суспільства, теорії мовної норми, значимість комунікативної якості культури, психологічний та психолінгвістичний елементи мовленнєвих висловлювань.

Оволодіння культурною мовою – необхідна вимога для формування соціально активної особистості. Навчитися чітко, ясно і граматично правильно висловлюватись, мати добре поставлений голос, виражати власні думки в усній та письмовій формі, бути здатним передавати свої емоції різноманітними інтонаційними засобами, додержуватися мовної культури і вдосконалювати вміння спілкуватися - необхідна дійсність сучасного життя.

В своїй роботі прагнула розкрити основні методологічні підходи щодо організації діяльності, спрямованої на подолання порушень усного та писемного мовлення в школярів початкових класів. Вбачаю необхідним проілюструвати їх фактичними методичними розробками з корекції ЗНМ.

Тож, одним з найбільш важливих завдань сучасної спеціальної школи є корекція, розвиток та подолання порушень усного та писемного мовлення школярів, їх культура мовлення, що і підтверджує актуальність вибору теми.

Корекція та подолання порушень усного та писемного мовлення молодших школярів спеціальної школи.

Мовленнєвий розвиток дітей з тяжкими порушеннями мовлення - одна із основних проблем у сучасній спеціальній школі [10]. Засвоєння правильного та культурного мовлення орієнтовано на рішення таких нагальних завдань, як мовний, емоційно-моральний і інтелектуальний розвиток [11].

Комунікативно-пізнавальна спрямованість навчання є основою НУШ, а саме, на перше місце ставиться навчання мови як механізму спілкування, активізації мовної діяльності. Комунікативна орієнтація надає дієве уявлення про мовлення, як найважливіший засіб навчання, привчає старанно слухати, достеменно сприймати мовлення, коригувати своє висловлювання, враховуючи ситуації, цілі та культуру спілкування [10].

Успіх у мовленнєвому розвитку визначає результативність засвоєння інших шкільних дисциплін, створює необхідне підґрунтя для активної й осмисленої участі в суспільному житті, забезпечує дітей необхідними навичками мовної поведінки, культурою мовленнєвого розвитку.

Виховання культури мовлення - необхідна складова корекційного процесу. Культура мовлення суспільства – це ефектний семафор стану його моральності, духовності, культури загалом. Культура мовлення передбачає вибір особою найбільш доцільних мовних засобів для конкретної мовленнєвої ситуації. Головне для культури мовлення – це грамотність.

Неграмотність, недорозвиток зв'язного мовлення перестали розуміти як недолік. Серед учнів широко розповсюджені сленг, жаргонізми, що є недопустимим [1]. В майбутньому дитяче культурне мовлення має стати своєрідною візитною карткою самодостатньої дорослої людини, незалежно від її віку, фаху. Навряд чи буде авторитетним і впливовим той, хто не вміє правильно висловити свою думку, хто не користується виражальними мовними засобами, неспроможний дібрати лексичні одиниці відповідно до конкретної ситуації. Правильна вимова, вільне, невимушене керування словом, ухилення від вульгаризмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, підкреслення головних думок, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, доречне вживання логічних наголосів і психологічних пауз, взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою – необхідні компоненти мовної культури. Недорозвиток просодичної, граматичної, фонематичної сторін мовлення в учнів тісно переплітається з порушенням культури мовлення.

Отже, культура мовлення має формуватися на таких засадах, як [7]:

- доречність – добір мовних засобів, що відповідає змісту, характеру, меті повідомлення;
- уміння добирати форму спілкування (монолог, діалог), тон, інтонацію спілкування; прагнення бути тактовним;
- багатство – великий об'єм активного словника, різноманітність уживаних морфологічних форм, синтаксичних конструкцій;
- виразність – застосування безмежних ресурсів виражальних засобів української мови в основі мистецтва володіння словом;

- чистота – використання літературно-нормативних слів і словосполучень, правильні граматичні форми, відсутність суржику;
- логічна послідовність – логічне висловлювання своїх думок підкреслених логічним наголосом;
- точність – вміння скоординувати мовленнєві знання з навчальним матеріалом, тобто вибрати найточнішу для даної ситуації форму відповіді чи розповіді;
- правильність – діяти відповідно до літературних норм вимови і написання, словотворення і формотворення, будови словосполучень і речень;
- ясність – зрозумілість мови, забезпечується точністю та логічністю;
- естетичність – гарні, правильно оформлені, приємні смислові конструкції, гармонія усного чи писемного тексту.

В ході практичної роботи з учнями з ТПМ акцентую увагу, що для того, щоб досягти високої культури мовлення потрібно:

- слідувати за своїм мовленням,
- аналізувати його,
- контролювати правильність лексичного значення слова, у разі потреби перевіряти за відповідним словником;
- прислухатися до себе, продукувати правильне мовлення;
- виробити настанову на оволодіння нормами української літературної мови, на вдосконалення знань;
- звертатися до правопису, посібників, довідників, вчитися самостійно, стежити за змінами норм;
- записувати цікаві думки майстрів слова, запам'ятовувати афоризми, вірші;
- опанувати написання вітальної листівки, заяви, доручення, листа;
- поглиблювати мовленнєві знання.

Зазначаю, що важливим є розвиток усного, писемного мовлення та підвищення своєї культури мовлення. Для цього школярам необхідно:

- читати наукову літературу (наукові статті, газети й журнали);
- постійно використовувати спеціальні енциклопедичні і термінологічні словники;
- набувати практики публічних виступів (театротерапія, казкотерапія тощо).

Тож, високий рівень мовної культури є невід'ємною складовою культурної людини. Поліпшення своєї вимови – першочергова задача для кожного з нас. Для цього варто слідувати за своєю мовою, не допускати помилок у вимові, вживанні форм слів, побудові доповіді. Потрібно постійно збільшувати свій словник, навчатися відчувати свого співрозмовника, вміти підбирати найбільш вдалі для кожного випадку слова і конструкції.

Зважаючи на вищесказане, зауважу, що культура мовлення не здатна існувати окремо від усного та писемного мовлення. Вона є одним із елементів української мови. Тому, коригувати, одночасно, усне і писемне мовлення необхідно з культурою мовлення.

Таким чином, для прищеплення культури мовлення в учнів початкових класів потрібно генерувати таку систему в організації навчальної діяльності, яка б зважала на індивідуальні особливості учнів, гарантувала розвиток комунікативних здібностей, покращувала культуру мовлення, допомагала створенню усних і письмових висловлювань різних типів і стилів у різних ситуаціях.

Комплексний підхід у корекційній роботі щодо розвитку усного та писемного мовлення здобувачів освіти. Мовлення є провідним засобом людського спілкування. Без нього люди не мали б змоги одержувати і розповсюджувати велику кількість інформації, скажімо такої, яка має велике смислове навантаження або фіксує неможливість сприйняття за допомогою органів відчуттів (абстрактні поняття, явища, закони, правила тощо). Без писемного мовлення людина була б позбавлена можливості дізнатися, як жили, що думали і робили люди попередніх поколінь. У неї не було б спромоги повідомляти іншим свої думки і почуття. Зміст і форма мовлення людей залежать від їх віку, ситуації, досвіду, темпераменту, характеру, здібностей, інтересів, станів [11].

Учні за допомогою мовлення оволодівають навчальним матеріалом, спілкуються, взаємодіють, самопізнають. Від активності вдосконалення усного, писемного та інших видів мовлення, поповнення словникового запасу, покращується рівень їх пізнавальних перспектив і культури.

Розвитку мовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку відведена особлива роль. Якраз вона і визначає характер інших видів діяльності: ігрової, трудової і спілкування. Втім, висловлювання дітлахів, як правило безпосередні. Часто це повтори, назви; переважає стисле, мимовільне, реактивне (діалогічне) мовлення. Власне шкільний курс сприяє виробленню довільного, розгорненого мовлення, вчить його спланувати. В процесі учбової діяльності учні оволодівають активним, програмовим, комунікативним і монологічним мовленням.

За час роботи в логопедичній школі переконалась, що без розвиненого мовлення дитина не може отримувати міцних і ґрунтовних знань з провідних наук, неспроможна цілісно і гармонійно розвиватися. В цілому ж, оволодіння правильним усним мовленням – процес, що складається з динамічних дій дитини: фізичних рухів мовних органів (зовнішні дії) та натуг інтелектуально–емоційних (внутрішні дії), тож для здобуття очікуваних результатів із купи дій, які учень виконує в процесі мовного спілкування, виділила лише ті, без яких мовні навички сформувати несила:

- активна вимова і слухання мовних одиниць (робота органів мовлення - фізичні рухи м'язів артикуляційного апарату, напруження слухових органів);
- розуміння мовних одиниць: співвідношення комплексів звуків (морфем, слів, речень) із позамовною реальністю;
- постійне зіставлення власної вимови із зразками орфоепічно–правильного мовлення (робота фізіологічного апарату мислення);
- запам'ятовування (робота пам'яті).

Всю роботу проєктувала за такими трьома основними принципами:

- вчення літературній вимові на уроках фонетики й орфографії;
- виконання відповідних вправ та завдань, що ґрунтуються на усвідомлених динамічних артикуляційних діях учнів;
- вибудовування в класі відповідного мовного середовища.

З огляду вищезазначеного, на уроках ставлю перед учнями цілі: надавати повні і розгорнуті відповіді на запитання, розповідати за певним планом, без повторів, вимовляти правильно, закінченими фразами, переказувати великий за об'ємом матеріал зв'язно та логічно. Працюю над опановуванням більш складнішими граматичними структурами, вихованням грамотності школяра, передусім навичок читання і письма.

Писемне мовлення не містить жестів, інтонацій і має бути більш глибоким та детальним, тільки для школяра початкових класів трансформування внутрішнього мовлення в писемне на початковому етапі дуже складний процес. Всяке слово, вивчене дитиною, здається їй значущим, але всі вони діляться на дві категорії. У першу з них, яку можна назвати активним запасом слів, входять ті слова, які дитина не лише розуміє, але активно свідомо використовує в своєму мовленні. До другої категорії - пасивного запасу слів, відносяться слова, які вона розуміє, пов'язує з певним уявленням, але вони в мовлення її не входять. Тому, кожне нове слово вчу сприймати на слух, пояснюю, утворюю ситуації з багаторазовими повторами, закріплюю в усному мовленні.

Дійшла висновку, що велику роль в розвитку писемного мовлення учнів молодшого шкільного віку відіграє оволодіння фонетикою, граматиною та орфографією. Тому, підвищую вимоги до звукового аналізу слова: слуховий образ намагаюсь перетворювати на зорово-руховий, вчу відтворювати поелементно, розрізняти вимову і написання. Пізніше, у побудові висловів, в переказах і творах закріплюю вміння використовувати правила орфографії і оволодівають синтаксисом. Під час навчання письма, обов'язково, звертаю увагу на формування координації дій рухового і зорового аналізаторів, графічні навички письма.

Процеси формування усного і писемного мовлення відмінні. Писемне мовлення, на відміну від усного, формується лише в умовах цілеспрямованого навчання, тобто механізми писемного мовлення закладаються в період навчання грамоти й вдосконалюються в ході подальшого навчання. Навичка читання виробляється паралельно з цим і включає в себе достатньо швидко, правильне пізнавання букв, їх поєднання та перетворення побачених знаків у вимовні звуки, звукосполучення, тобто, в слова. Усвідомленість читання виявляється в тому, що з'являються правильні інтонації, діти звертають увагу на знаки, пунктуації, що стоять в кінці: крапку, знаки запитання і оклику. Пізніше, усвідомленість читання починає проявлятися у все тоншій інтонаційній його виразності. Проте «свідоме» читання дається не відразу. Тут особливо допомагає виразне читання вголос вчителем, а потім і самими учнями. Важливим є процес переходу від гучного читання до читання про себе.

Специфікою роботи з читання є й те, що увагу дітей на уроці привертаю до правильної вимови, значення слів, інтонацій речень, різних за структурою, змістового поділу речень за допомогою пауз, наголосу.

На практиці побачила, що однією з розповсюджених причин неспішності учнів загальноосвітньої школи є різноманітні порушення усного та писемного мовлення, які нерідко ускладнюють оволодіння правильним читанням та грамотним письмом. Саме тому, вважаю, досягнення ефективності в навчально-виховній, корекційно-розвивальній роботі з розвитку усного і писемного мовлення можливе лише за умов взаємодії всіх учасників педагогічного процесу - вчителя, вихователя, логопеда, психолога, адже єдність їх підходів до мовленнєвої роботи з учнями – запорука успіху освітнього процесу. А, отже, всю роботу планую в тісному взаємозв'язку в такій послідовності:

- вивчення та урахування індивідуальних мовленнєвих і пізнавальних можливостей учнів, індивідуалізація темпів опанування звуковимови, читання та письма;
 - індивідуальний, диференційований підходи у навчанні на основі комплексної діагностики розвитку школяра;
 - принцип корекційної спрямованості логопедичних занять, уроків і позакласної роботи;
 - єдність навчальних, корекційних і виховних завдань;
 - діяльнісний підхід до навчання учнів, який передбачає використання різних видів діяльності з метою загального розвитку дитини та корекції порушених функцій, у тому числі продуктивної та ігрової діяльності, що дає змогу опосередковано, у цікавій формі здійснювати корекційний вплив;
 - послідовність і систематичність формування та закріплення умінь, знань;
 - автоматизація навичок звуковимови, читання та письма на кожному етапі навчання;
 - виховання у дітей інтересу до знань, пізнавальної активності та самостійності;
 - досягнення успіхів на кожному занятті як важливий засіб стимуляції пізнавальної діяльності дітей.
- Опора на власний досвід;
- розвивальний характер роботи та формування особистості дитини;
 - максимальне виявлення та використання резервів психічного розвитку школярів;
 - різноманітність і варіативність матеріалу, прийомів корекційної роботи вчителя, логопеда.

Таким чином, мовлення дітей в молодшому шкільному віці зазнає різних змін і всебічно розвивається під впливом освітнього процесу. Розкриваються всі функції мовлення, а це означає, що дитина вчиться планувати, висловлювати свої задуми мовними засобами, передбачати можливі реакції співрозмовника, контролювати свою мовну діяльність.

Корекційна робота, спрямована на подолання порушень мовлення

Недоліки сформованості усного та писемного мовлення в учнів початкових класів. Досвід роботи показує, що недоліки сформованості усного та писемного мовлення в учнів логопедичної школи проявляються у фонематичному, фонетико-фонематичному та загальному недорозвиненні мовлення [11].

Фонетичне недорозвинення – неправильний вигляд артикуляційної будови звука з фонематико-сисловою функцією. Це «косметичний» дефект [3], що спричиняє вторинні порушення писемного мовлення. Але досить часто такі діти отримують кпини та насміх. У них формується комплекс неповноцінності із різними негативними наслідками: замкненість, пониження самооцінки, негативізм, агресивність.

У дітей із ФФН звуковимова порушена за типом заміни звуків, трапляється заміна на викривлений мовленнєвий еквівалент. В даному випадку потерпають фонематичні процеси: слухове сприйняття диференціювання мовленнєвих звуків. Дітям складно розрізняти тверді та м'які, дзвінки і глухі приголосні, африкати між собою та із свистячими та шиплячими приголосними, а також голосні I та II рядів.

Несформованість фонематичних процесів веде до неправильного формування мовленнєвого аналізу та синтезу на рівні звуко-складової структури слова та виглядає як невміння сказати слово, яке складається зі звуків, що вимовляються правильно: школяр пропускає, вставляє зайві, замінює, переставляє звуки та склади. Порушення фонематичних процесів бувають і самостійною патологією у малечі з первісно якісною або тепер уже відкоригованою звуковимовою. Даний стан є погрозою для формування повноцінного письмового мовлення. Усі ці погіршеності можуть бути притаманні читанню і письму.

Для загального недорозвинення мовлення властивими є такі риси:

звуковимова сформована або викривлена за будь-яким типом; неякісні фонематичні процеси;

- мовленнєвий аналіз та синтез порушені як на рівні звука, складу і слова, так і на рівні речення;
- страждає лексична будова;
- ускладнені зміни слів за граматичними категоріями та оформлення вислову;
- фраза - проста, мало поширена, часто з граматичними помилками; розвиток зв'язного мовлення не відповідає віку.

Тож, діти з ЗНМ - особливо складний педагогічний контингент.

Писемне мовлення абсолютно не існує самостійно. Воно природно взаємодіє з усним мовленням, відображає його в іншій формі [14]. Тому, щоб гарантувати грамотність письма, мовні явища, які формують співвідношення між звуковими і графічними комплексами, повинні систематично служити предметом спеціального аналізу. Недостатнє усвідомлення школярами такого співвідношення можна побачити в характері помилок, які вони допускають у письмових роботах. Приміром, найтиповіші для молодших школярів погіршеності фонетико-графічного характеру (на пропуск, заміну та добавлення зайвих букв) свідчать про наявність у структурі орфографічної навички слабкої ланки, якою у цьому випадку є акустико-артикуляційне сприйняття мовлення, на основі чого учні переводять сприйняті на слух звукові комплекси у графічні, застосовуючи при цьому засвоєні правила правопису.

Таким чином, ключовим моментом між усним і писемним мовленням є пряма залежність успішності формування писемного висловлювання від достатнього рівня володіння усним мовленням.

Для успішного усунення порушень мовлення, як усного, так і писемного, застосовую єдину систему корекційної роботи, а саме:

- виключення всіх недоліків у вимові фонем;
- засвоєння школярами знань про участь органів ротової порожнини в артикуляції звуків, про диференціальні ознаки і способи творення звуків;
- розвиток умінь відчувати деякі рухи й положення органів ротової порожнини в процесі мовлення;
- управління ними, контроль пильності відтворення звуків, опираючись на м'язові (кінестетичні) відчуття, особливо, коли школяр замінює та плутає звуки.

Артикуляційний уклад пояснюю з супроводженням та демонструванням слухового ефекту, схем та моделей артикуляції звуків.

Подальшим напрямом корекційної роботи з писемного мовлення є покращення фонематичного сприймання [14], який знаходиться в основі звукового аналізу і є базою писемного мовлення.

Зі школярами із недорозвиненням фонематичних процесів виконую роботу в наступній послідовності:

- знаходження позиції звука в слові (початок, середина, кінець);
- визначення кількості звуків у слові;
- встановлення послідовності звуків у слові, який звук після якого і перед яким стоїть.

Робота з розвитку фонематичного сприймання переходить в роботу з вироблення навичок звукового аналізу. Під час роботи над повним звуковим аналізом навчаю дітей певної послідовності дій, яка орієнтовно може бути такою:

- промовити слово вголос;
- проговорити послідовно всі звуки, записати;
- поділити слова на склади;
- визначити наголошений склад;
- вимовити голосні звуки;
- охарактеризувати приголосні звуки (тверді-м'які, дзвінкі-глухі).

Заключною операцією процесу писемного мовлення є контрольне читання, зі здійсненням редагування. Тому, читання вважаю процесом, в якійсь мірі, зворотним письму. Вичитування тексту спрямовую на підвищення орфографічної пильності. При перевірці тексту навчаю учнів самостійно виявляти помилки, виправляти їх і аргументувати правильність своїх дій правилом. Для розв'язання орфографічних завдань рекомендую керуватись саме такими практичними вправами: знаходження орфограм, відтворення та доречне застосування правила.

Відтак, в своїй роботі обов'язково враховую індивідуальні особливості дитини, а саме рівень сформованості усного та писемного мовлення, використовуючи індивідуалізацію та диференціацію в навчальному процесі, що є актуальним у роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення.

Ігри та вправи на полодання порушень усного і писемного мовлення молодших школярів

Корекція порушення писемного мовлення молодших школярів починається з практичного засвоєння поняття про звук і букву, голосні і приголосні, тверді і м'які приголосні, склад, наголос.

Для розвитку фонематичного сприймання, аналізу і синтезу звукового складу слова, що позитивно впливає на формування звуковимови, покращення загального мовленнєвого розвитку, активізацію слухової уваги, пам'яті, слухового контролю використовую наступні вправи:

Артикуляційна база

Мета: відпрацювати чітку артикуляцію звуків; активізувати мовноруховий аналізатор; привчити дітей не тільки слухати, але й чути варіанти фонем, усвідомлювати як відбувається артикуляція кожного звука [4, с.13].

1. Порівняйте звуки [л], [л'] за артикуляцією і звучанням.

- Опишіть артикуляцію під час вимови звука [л].
- Чим відрізняються звуки [л] та [л']?
- Вимова звука [л']: кінчик язика треба підняти вище й зімкнути з альвеолами щільніше.
- Повторіть артикуляцію звуків [л], [л'] перед дзеркалом. Запам'ятайте напруженість кінчика язика при зімкненні з верхніми зубами, вимовляючи звук [л]. Зверніть увагу на напруження м'язів артикуляційного апарату і розтягування губ при вимові звука [л'].

Інтерактивна технологія «Сенкан»

Інструкція. Складіть вірш з п'яти рядків. (1 рядок - тема, 2 - опис, 3 - дія, 4 – ставлення (речення), 5 - вибір синоніма до першого слова).

Характеристика звуку [Л]:

- приголосний, м'який, дзвінкий;
- чуємо, вимовляємо, пишемо;
- на письмі букви **я, ю, є, і, ь** вказують на м'якість попереднього звука.

Вправи з буквою «єЛ»

2. Прочитайте слова, порівняйте звуки [л] і [л'] за артикуляцією і визначте подібність і відмінність у їх вимові. Прокоментуйте. Наприклад: в слові *лак* перед голосним звуком [а] чуємо твердий звук [л], а в слові *ляк* перед буквою *я* чуємо м'який звук [л'].

лось – ліс лижник — ліжко
милий – милій злива — зліва
ласти – лізти лин — лінь

3. Гра «Допиши слова»

Інструкція: Напишіть слова і поділіть на склади. Прокоментуйте.

Лас..., ла..., ласун..., ле..., лоб..., близь..., соло..., лиж..., пля..., коло..., аль..., локш..., сі..., льо... .

Підкресліть, букву, що позначає твердий звук [л], однією лінією, м'який двома. (Коментуйте про те, що буква «єЛ» позначає твердий приголосний звук, це свідчить, що в слові *ласунка* голосний звук [а].

- Визначте місце та призначення знака м'якшення у слові.

Ь (знак м'якшення) вживається для позначення м'якості приголосного звука в середині і кінці слова (*сіль*) та перед О в середині слова (*льон*) [4].

4. Назвіть, хто чим займається. Визначте, на якому місці стоїть буква «Л» .

Зразок: модельєр - моделює

Скляр вихователь

контролер пілот

- Проаналізуйте слова з м'яким приголосним [л'].
- Із словосполученнями складіть декілька речень (на вибір).
- Встановіть зв'язок слів у реченні.
- Підкресліть граматичну основу [4].

5. Прочитайте вірш. Випишіть слова в два стовпчики: з твердим приголосним [л] і з м'яким [л']. Визначте місце цих звуків відносно інших звуків. Яка буква вказує на м'якість звука [л']?

Читайте і виділяйте голосом і паузою кожну закінчену думку. Замість рисочки вставте букви [4], що позначають звуки [л], [л'].

Прикмети _іта

_астівки _ітають

Над водою низько,

Хви _і розбивають –

Значить, дощик б _изько.

Мов червоні квіти,

Хмари в небі синім,

Значить, завтра, діти,

Буде вітер си _ьний.

А як _ьону річка

В по _і засині _а,

Знайте, що сунічка

У гаю дозрі _а.

Марія Чепурна

Розвиток стійкої уваги

Мета: зосереджувати увагу та зберігати концентрацію уваги на рядках букв, розвивати короткочасну пам'ять, розширювати кут зору під час читання [4].

6. Знайди слово**Інтерактивна технологія «Вузлики»**

Інструкція. Розгляньте рядки букв зліва направо, знайдіть слово, запишіть. Працюйте швидко і точно.

А	В	Т	Л	О	Б	М	К
Л	И	Ж	І	О	Т	Ф	С
Д	В	О	Ц	Л	И	С	Т
Ю	Н	П	Е	Н	А	Л	Б
Я	Ч	М	Ж	А	Л	Ь	С

Інтерактивна технологія «Мікрофон»

(Діти по черзі, користуючись «уявним» мікрофоном, відповідають на запитання).

- Які слова записали?

7. Упізнайте, прочитайте, назвіть і запишіть пропущені букви.

Мета: формувати навички каліграфічного письма, визначати кількість та послідовність букв у слові.

кольори	полуниця
_о_ь_и	п_л_н_ця
к_льо_	_о_у_н_и_
ко_ _ _ри	_ _лу_ _ця

Увага! Слова потрібно писати прописними буквами (охайно, правильно). Це завдання допоможе зафіксувати увагу на тому, як правильно пишеться окрема буква.

Інтерактивна технологія «Рефлексія»

Яке завдання було складно виконати, а яке - легко?

Які слова запам'ятали із звуком [л]?

Реалізація графомоторних програм

Алгоритм складання «Літеропросторового диктанту»:

- знаходити відповідну клітинку на аркуші паперу;
- правильно розмішувати на аркуші паперу прописну букву;
- визначати верх і низ аркуша паперу;
- власноруч проводити вертикальні і горизонтальні лінії.

8. Літеропросторовий диктант

Визначте місце кожної букви в «Літеропросторовому диктанті» в словах: колиска, ллється, ялинка, паляниця, полиця, стояли.

Інтерактивна технологія «Рефлексія»

- Яку роботу виконували [4]?
- З якою метою виконували це завдання?
- Чого ви навчилися?

Розвиток фонематичного сприймання та вироблення навичок звукового аналізу й синтезу

Алгоритм розумових дій:

- визначте місце звука в слові (початок, середина, кінець),
- визначте спільний звук у словах.
- порівняйте слова і поясніть, яким звуком вони відрізняються одне від одного;
- відберіть малюнки, у назвах яких є запропонований звук [4];
- визначте, який звук у словах повторюється;
- визначте послідовність та кількість звуків у словах;
- порівняйте слова за їх звуковим складом і значенням.

9. Гра «Чим відрізняються слова?»

Мета: визначити послідовність та кількість звуків у слові, розвивати увагу, пам'ять.

Інструкція.. Визначте послідовність та кількість звуків у слові. Визначте, чим відрізняються звуки в словах. Вкажіть на місце зміненого у слові звука. Підкресліть орфограми та поясніть їх. Прокоментуйте. Наприклад: в слові **лото** перед голосним звуком чуємо твердий приголосний звук [л]; у слові **літо** перед голосним **і** чуємо м'який звук [л'].

лото — літо
лаки — лік

булка — булька
коло — куля

білий — біль
лоб — любий

полуниця — паляниця хлипати — хлюпати лист — літо
колода — коляда галка — гальма слива — зліва

10. Гра «Знайди маленьке слово»

Мета: визначати послідовність звуків у слові та, змінюючи її, утворювати нові слова, розвивати увагу, пам'ять, спостережливість.

Інструкція. Знайдіть маленьке слово у великому. Визначте місце звука [л], [л'] відносно інших звуків.

Зразок: літак — літа

Мовленнєвий матеріал: водолаз, лавина, шоколад, співала, бігала, образила, хвилястий, лікарня, листівка, залетів, листоноша, листопад, булава, велосипедист.

Підкресліть букву, що позначає голосний звук, який чуємо після [л'].

11. Творчі завдання для роботи з малюнками

- Розгляньте малюнки. Запишіть назви предметів.
- Зі словами в яких є звук [л'] складіть по одному реченню і запишіть.
- Визначте місце звука [л'] у словах.
- Яка буква вказує на м'якість звука [л']?
- Які розділові знаки треба поставити в кінці кожного речення? (Діти по черзі, користуючись «уявним»

мікрофоном, відповідають на запитання).

Інтерактивна технологія «Мікрофон»

Інструкція. Пригадайте якнайбільше слів, що позначають на: одягу із звуками [л], [л']. Перемагає той, хто назве більше.

Оволодіння навичками писемного мовлення

Самостійне породження писемного дискурсу

Мета: навчити дітей концентрувати увагу, розвивати короткочасну пам'ять, зосереджуватися, планувати висловлювання, загострювати слухову увагу на диференціації звуків [л], [л'].

12. Опишіть кульбабу за універсальним планом опису рослин (за малюнком)

Питання	Відповідь
1. Назви частин рослин.	1.....складається із.....
2. Яке стебло.	2.Стебло
3. Назви частин квітки.	3.Квітка.....
4. Колір пуп'янка, пелюстки, листя.	4.У пуп'янка....., пелюстки, а
5. Форма листя.	листя
6. Як можна використати рослину у господарській діяльності.	5.У листя
	6.

«Орфографічний пошук»

Знайдіть орфограми, поясніть їх.

Робота на рівні лексеми

Мета: в процесі писемного мовлення навчитись: лексичному членуванню; вибору лексеми; замінити лексеми; розуміти зв'язок слів у реченні; розширювати словниковий запас; порівнювати слово і речення як мовні одиниці.

13. Прийом «Заміна лексеми»

Інструкція. Прочитайте речення. Самостійно підберіть до виділених в тексті слів синоніми. Одержані речення запишіть у зошиті.

СИНІЧКА

Настала красуня зима. Земля **вкрита** білим снігом. Дерев в саду стоять голі. Одного разу на яблуневій гілці Василько **побачив** маленьку пташку. Це була синичка. Якщо в саду **поселилися** синички, вони збережуть сад від шкідників.

- Підкресліть букви, що позначають звуки [л], [л'].

- Вимовте ці слова і слідкуйте за правильною вимовою звука.

Увага! При вимові звука [л'] м'язи напружуються, кінчик язика притискається до альвеол, а спинка язика до піднебіння.

Перетворення готового тексту

14. Прийом «Поширення тексту»

Мета: розширювати словниковий запас; визначати кількість і послідовність слів у реченні; збагачувати фразову мову.

Інструкція: Спишіть, вставляючи замість крапок потрібні слова.

Я ЛИСТОЧОК

Я маленький ... листочок, позолочений осінню. Мене ... гойдає вітерець і наче кличе за собою. Ось я відриваюсь від ... гілочки, злітаю. Як хороше ... над землею. А коли ... втомлюся, опускаюся на неї відпочити.

- Прочитайте поширений текст.

- Випишіть слова із звуками [л], [л'] у два стовпчики. Визначте місце звуків [л], [л'] відносно інших звуків.

«Орфографічний пошук». Знайдіть орфограми, поясніть правопис!

15. Прийом «Текстова компресія»

Мета: передати зміст тексту узагальнено і коротко; виділити в тексті закінчені смислові одиниці — речення; розуміти зв'язок слів у реченні; усвідомити будову речень.

Інструкція. Викресліть, як можна більше слів із тексту, але так, щоб зміст не змінився. Короткий текст запишіть у зошиті. Вставте замість рисочок букви, що позначають звуки [л], [л'].

ВЕСНА

Кожна пора року має свою неповторну красу. Багато хто вважає найкращою весну, бо все навко_о оживає, бує травами і квітами.

У зе_ених пишних шатах, у яскравому вінку з квітів прийш_а до нас весна. Радісно зустріча_и її _юди. Х_іборобам вона нагада_а що треба вже виходити в по_е засівати добірне зерно. Не забу_а весна заг_янути і в _іс, посія_а там травичку, про_ісками завітча_а га_явини, задзвені_а піснями пташок.

Весна ста_а господаркою і в нашому краї, а зем_я дочека_ась праце_юбних рук.

- м'які приголосні звуки?

Назвіть голосні, які пишемо після букв, що позначають

- [л'] у словах.

Запишіть слова зі звуком [л']. Поясніть м'якість звука

- виходити, завітчала.

Назвіть орфограму: у яскравому, її люди, не забула,

Текст для розвитку аудіативних умінь учнів

Мета: навчити дітей сприймати на слух необхідну інформацію, удосконалювати усне мовлення, сформувати аудіативні уміння, щоб покращити навички читання, говоріння і письма[4].

16. Слухання тексту

ХЛІБ І ЗОЛОТО

Українська народна казка

Пекли в пекарні хліб. Одна паляниця схопилася і покотилася дорогою. Прикотилася до воріт одного пана. Почала у двері стукати і говорити:

- Прийміть мене до себе! Усі будете ситі!

- У нас калачів досить! — каже пан.

Хлібина покотилася далі. Докотилася вона на край села, до хати бідняка. Надворі бавилися діти. Побачили її, вхопили в обійми і радо занесли до хати. Тут же діти почали краяти ножом та їсти. З'їли майже всю, залишився тільки окраєць. А з окрайця виросла нова хлібина. І так у хаті бідного був хліб, і не було більше голоду.

Одного разу з високої гори відірвалося золото. Покотилося золото і зупинилося перед хатою бідняка. Стукає у двері і просить, щоб його прийняли. Вийшов бідняк, подивився й каже:

- У нас тепер є що їсти, нам тебе не треба...

Покотилося золото далі і зупинилося перед палацом. З того часу діти пана почали погано вчитися в школі, панська земля перестала родити, худобина множитися, а слуга, що не робив, — усе було погано.

Не стало в пана хліба. Як не шкодував, а взяв кусень золота і поніс до бідняка, щоб помінати на хліб. Бідняк не взяв золота, але відрізав половину хлібини панові, половину залишив собі. З окрайця у бідняка виросла нова хлібина. З окрайця у пана хлібина не росла ...

Запитання за змістом тексту

Виберіть правильну відповідь і запишіть у зошиті.

1. Що пекли в пекарні?

- пироги;
- коржі;
- хліб.

2. Куди покотилася паляниця?

- дорогою;
- до пана;
- до бідняка.

3. Чому у бідного не було більше голоду?

- не з'їли хлібину;
- залишили окрасць;
- з окрайця виросла нова хлібина.

4. Чому бідняк не прийняв золото?

- став багатий;
- був щедрий;
- у його родини вже було що їсти.

5. Чому пан звернувся до бідняка?

- не стало в пана хліба;
- пан не працював;
- слуга не робив.

Інтерактивна технологія «Рефлексія»

Якими рисами наділив народ пана і бідняка?

Поясніть правопис слів: паляниця, з'їли, окрасць, більше. Перекажіть цю казку.

ФОНЕТИЧНИЙ РОЗБІР СЛОВА

1. Слово	Паляниця	Окрасць	з'їли
2. Складів	4		
3. Голосні	4: [а, а, и, а]		
4. Наголошені	1: [и]		
5. Ненаголошені	3: [а, а, а]		
6. Приголосні	4: [п, л', н, ц']		
7. Дзвінки	3: [л', н, ц']		
8. Глухі	1: [п]		
9. Тверді	2: [п, н]		
10. М'які	2: [л', ц']		
11. Букв	8: [пе, а, ел, я, ен, и, це, я]		
12. Звуків	8: [п, а, л', а, н, и, ц', а]		

Інструкція. Написати слово, поділити на склади, скільки склад скільки голосних, які голосні; написати наголошений голосний і ненаголошені голосні; скільки приголосних, які приголосні; скільки дзвінких, які дзвінки; скільки глухих, які глухі; скільки твердих, які тверді; скільки м'яких, які м'які; скільки букв, які букви; скільки звуків, які звуки.

Деформований текст

Мета: вчити школярів відновлювати деформований текст, розвивати об'єм короточасної пам'яті, швидкість, гнучкість, самостійність мислення, відчуття цілого.

17. Гра «Розкодуйте текст»

Інструкція. Прочитайте і запишіть розкодований текст.

КОНАР В ІСІЛ

ре Доб цінвра в ісіл. рецьтеВі битьлуго рибустов зіреб. аварТтаривк « «Г' сіл єважио. В тійгус інелез ютьваспі ікшатп.

Вийрик найгри Шихорой Ільмф

2. Випишіть слова із звуками [л, л'].

3. Підкресліть орфограми і поясніть їх.

Робота над помилками

Типи помилок	Заміни	Змішування	Перестановки	Вставки
Помилки на рівні букви, складу				
Помилки на рівні слова				
Помилки на рівні речення				

18. Випишіть помилки в логопедичний зошит, використовуючи схему.**I. Помилки на рівні букви, складу:**

- заміни і змішування букв, що позначають такі звуки: свистячі-шиплячі; дзвінкі-глухі; тверді-м'які; голосні;
- не розрізнення при письмі схожих за написанням букв: б-в, н-п, м-л, ш-т
- за схожістю у просторі: и-у, п-т;
- недописування окремих елементів букв, приписування зайвих;
- дзеркальне написання букв, не впізнавання букви коли вона перевернута;
- висота букв не відповідає робочому рядку;
- труднощі у переведенні звука у букву та навпаки;
- змішування письмових і друкованих букв.

II. Помилки на рівні слова:

- пропуски букв, що позначають голосні звуки;
- пропуски букв, що позначають приголосні звуки [4];
- пропуски складів;
- перестановки та зайві букви;
- правопис слів з ненаголошеними звуками, підбір перевірного слова;
- підбір спільнокоренових слів.

III. Помилки на рівні речення:

- виділення речення;
- смислові заміни слів;
- написання слів разом;
- роздільне написання слів;
- труднощі при будівництві речень;
- написання прийменників і префіксів зі словами.

Творчі завдання

Мета: вчити дітей складати зв'язну розповідь, навчити розумових дій, що ведуть до перелічування зображеного на малюнку.

18. Назвіть казку, фрагмент якої зображено на малюнку

Інструкція. Перекажіть ту частину казки, до якої відноситься цей малюнок. Записуйте слова, в яких чуєте звук [л], і поділіть їх на склади.

Даний матеріал сприяє розвитку дитячої грамотності, а саме через активізацію словникового запасу, видобутку із готового тексту основної інформації, ґрунтовне вивчення буквеного складу слова та дієве конструювання слів, що є надважливим у роботі з учнями з порушенням мовлення.

Таким чином, навички грамотного письма неможливо формувати в учнів у відриві від навичок вимови [17]. Варто усвідомити необхідність промовляння описуваного тексту як до початку письма, так і під час нього, що викликано механізмом переходу внутрішнього мовлення в зовнішнє (писемне).

Оволодіння цим матеріалом вимагає доволі складних розумових операцій. Учні повинні навчитися спостерігати, зіставляти і порівнювати мовні факти, встановлювати в них спільне і відмінне, робити висновки та узагальнення. Це ґрунтується не на механічному запам'ятовуванні звуків (часто букв), а на зіставленні і порівнянні їх на слух, на спостереженні в дзеркалі за рухами окремих мовних органів.

Під час роботи з учнями в логопедичній школі практикують такі види роботи, які б допомагали сприймати, диференціювати, порівнювати звуки мови та відчувати рухи й положення органів мовлення, працювати з текстом, розуміти його, відчувати та знаходити слова з потрібними (проблемними для учня) звуками. Підбирають для занять дидактичні вправи та ігри, направлені на корекцію мовлення, беручи до уваги специфіку логопедичного діагнозу.

Відтак, корекція усного та писемного мовлення, розвиток культури мовлення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення відбувається успішніше під час комплексного впливу на недолік мовлення через впровадження в роботу сучасних методик, інноваційних технологій, дидактичних ігор та вправ.

Висновок. Інтенсифікація сьогочасних умов буття, збільшення вимог до всебічної освіченості громадян європейського, в тому числі українського, суспільства передбачає модернізацію освітнього процесу, де проводиться комплексна робота, яка охоплює цілісне формування мовленнєвої діяльності.

Школа має спорядити дитину до самостійного життя у великому світі. Чим краще учень володітиме мовою, тим легше йому буде будувати своє майбутнє. Він зможе брати активну участь у суспільному житті України, бо тільки в розвиненому культурному мовленні формуються вміння вишукувати та користуватися

новими засобами, вибирати потрібне та відповідне з точністю, виражати сприйняте, передавати іншим набуті знання. Спостерігаючи за тим, наскільки змістовно, чітко і правильно школяр висловлює свої думки та викладає їх на папері, складаємо враження про його загальний розвиток. Чим виразнішим і розвиненішим є мовлення, тим більше відчувається в ньому сама людина, її внутрішній зміст, її інтерес.

Педагогам, передовсім, слід приділяти велику увагу розвитку та корекції як усного так і писемного мовлення, зважаючи на всі аспекти культури мовлення. Взаємозв'язане навчання вимови та правопису вимагає вжитку методичних прийомів, в основі яких лежать активні спостереження, дії та розумові операції з компонентами усного мовлення. Мовленнєві операції з одиницями усного мовлення (аналіз і синтез, порівняння, класифікація, узагальнення тощо) повинні супроводжуватися наполегливими діями учнів не тільки зовнішнього характеру (робота органів мовного апарату), а й внутрішніми (емоційними та волевовими зусиллями), що є надважливим у подоланні раніше набутих неправильних навичок. Потрібно турбуватися про своєчасне формування мовлення, запобігаючи та вчасно усуваючи будь-які відхилення від загальноновизнаних лінгвістичних норм. Тому, потрібно постійно збільшувати життєвий досвід учнів: навчати їх спостерігати, уявляти, мислити й відчувати, оцінювати й узагальнювати, а потім відтворювати словом усе, що побачили, почули, пережили.

З цією метою необхідно послуговуватись саме такими методами і способами, які дають змогу скоріше навчитися правильно, зрозуміло, чітко викладати свої думки. Теперішній розвиток освіти з розширеним потоком інформації свідчить про те, що, в наш час, замало використовувати лише традиційні засоби навчання, потрібно їх довершувати новітніми досягненнями науки і техніки. Змістовні та цілеспрямовані логопедичні заняття [10] вносять у сталу структуру навчання новизну та оригінальність. Вони сприяють формуванню фонетичного і морфологічного принципу правопису, створюють сприятливі умови для реалізації особистісно орієнтованого, розвивального навчання молодших школярів. При цьому корекційний процес організовується задля змоги учнями успішно опанувати навички чіткої і правильної вимови, читання і письма, зробити «відкриття», сформувати свої власні ідеї та думки з опорою на різноманітні засоби, навчитися співробітництву та партнерству.

Відтак, потрібно не тільки розвивати дітей, а й створювати сприятливі умови для їх розвитку, допомагати їм у саморозвитку – цей принцип повинен стати пріоритетним у діяльності кожного вчителя. І якщо педагог поєднує в собі розум, азарт, уміння зважати на ситуацію, вікові та індивідуальні особливості дітей, прагнення виховати успішну людину, то він зможе досягти своїх цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Александрова В. Ф. (2013). Мовленнєва культура сучасної молоді. - Режим доступу до ресурсу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6909/1/V_Aleksandrova_UMAN_GI.pdf
- Дарда С. М. (2017). Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ. У 2 частинах. Частина 2. Вид. 2-ге, без змін. Тернопіль. «Мандрівець». С. 200.
- Деркач М. Г. (2018). Інтерактивні методи корекції усного і писемного мовлення молодших школярів із вадами мовлення. - Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/interaktivni-metodi-korekci-usnogo-i-pisemnogo-movlennya-molodshihshkolyariv-iz-vadami-movlennya-49546.html>
- Дяченко К. Г. (2013). Інновації в корекції писемного мовлення. Київ. С.13-24. – Режим доступу до ресурсу: <https://bohdan-books.com/upload/iblock/238/238684829e18b86402525a988d1fc4e1.pdf>
- Журавльова Л. С. (2017). Науковий часопис. Випуск 34. Корекційна педагогіка Сучасний стан логопедичної практики корекційної роботи з молодшими школярами з дисграфією. – Режим доступу до ресурсу: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22102/6_Zhuravlyova%20L.S..pdf?sequence=1
- Загнітко А. П., Данилюк І. Г. (2016). Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк. ТОВ ВКФ «БАО». С. 480
- Комунікативні ознаки культури мови. (2019). - Режим доступу до ресурсу: <https://studfile.net/preview/7767368/>
- Мацько Л. І. (2015). Культура української фахової мови. Навчальний посібник. Київ. Видавничий центр «Академія». С. 359.
- Мельніченко О. О. (2024). Впровадження інноваційних технологій, дидактичних ігор та нетрадиційних вправ в роботі з дітьми з порушенням мовлення.- Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/vprovadzhennya-innovatsiynih-tehnologiy-didaktichnih-igor-tanetradiatsiynih-vprav-v-roboti-z-ditmi-z-porushenniam-movlennya-429181.html>
- Мельніченко О. О. (2024). Заняття з розвитку мовлення в початковій школі з дітьми-логопатами. - Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/zanyattya-z-korekci-movlennya-v-pochatkoviy-shkoli-z-ditmi-logopatami429152.html>

Мельніченко О. О. (2024). Розвиток усного та писемного мовлення молодших школярів з мовленнєвими порушеннями. – Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/rozvitok-usnogo-ta-pisemnogo-movlennya-molodshih-shkolyariv-z-movlennevimi-porushennyami-429180.html>

Національна академія педагогічних наук України інститут спеціальної педагогіки. (2017). Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Науково-методичний посібник. Київ. С. 92-97.

Новіцкас Л. (2019). Комплекс корекційних занять «Диференціація б-п» . - Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/kompleks-korekciynih-zanyat-diferenciacya-b-p-80303.html>

2017. Програми для середньої з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення: «Корекція мовлення» , «Корекція розвитку» . Київ-Чернівці «Букрек» . С. 6-11.

Прохоренко Л. І., Бабяк О. О., Засенко В. В., Ярмола Н. А.(2020). Учні з особливими освітніми потребами: навчання та супровід:навчально-методичний посібник. Харків. Видавництво «Ранок» . С. 52-56.

Рібцун Ю. В. (2014). Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Програмно-методичний комплекс. Тернопіль. «Мандрівець» . С.12, 66.

Рібцун Ю. В. (2020). Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток. Львів. Видавництво «Світ» . С.46-61.

Рібцун Ю. В. (2018). Сходінками правильного мовлення. Тернопіль. «Мандрівець» . С. 12, 66.

2018. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти 1-2 класи. Київ. ТД «Освіта-Центр плюс» . С. 92-93, 98-102.

Чередніченко Н. В. (2016). Формування фонетико-графічної грамотності у молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання: навчально-методичний посібник / Н. В. Чередніченко, Д. М. Горбачова. Київ. ДІА. С. 212.

Шукшина Л. М. (2017). Допомога дітям з мовленнєвими проблемами. Київ. Шкільний світ. С. 86.

Ярош Т. О. (2012). Подолання дисграфії в учнів початкових класів. Тернопіль. «Мандрівець» . С. 5-8.

REFERENCES

Aleksandrova V. F. (2013). Movlennieva kultura suchasnoi molodi. - Rezhym dostupu do resursu:

http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6909/1/V_Aleksandrova_UMAN_GI.pdf

Darda S. M. (2017). Korektsiini zaniattia z lohopedii v DNZ. U 2 chastynakh. Chastyna 2. Vyd. 2-he, bez zmin. Ternopil. «Mandrivets» . S. 200.

Derkach M. H. (2018). Interaktyvni metody korektsii usnogo i pysemnogo movlennia molodshykh shkolyariv iz vadamy movlennia. - Rezhym dostupu do resursu: <https://naurok.com.ua/interaktyvni-metodi-korekci-usnogo-i-pisemnogo-movlennya-molodshihshkolyariv-iz-vadami-movlennya-49546.html>

Diachenko K. H. (2013). Innovatsii v korektsii pysemnogo movlennia. Kyiv. S.13-24. – Rezhym dostupu do resursu: <https://bohdan-books.com/upload/iblock/238/238684829e18b86402525a988d1fc4e1.pdf>

Zhuravlova L. S. (2017). Naukovyi chasopys. Vypusk 34. Korektsiina pedahohika Suchasnyi stan lohopedychnoi praktyky korektsiinoi roboty z molodshymy shkolyaramy z dyshrafiieiu. – Rezhym dostupu do resursu:http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22102/6_Zhuravlyova%20L.S..pdf?sequence=1

Zahnitko A. P., Danyliuk I. H. (2016). Ukrainske dilove movlennia: profesiine i neprofesiine spilkuвання. Donetsk. TOV VKF «BAO» . S. 480

Komunikatyvni oznaky kultury movy. (2019). - Rezhym dostupu do resursu: <https://studfile.net/preview/7767368/>

Matsko L. I. (2015). Kultura ukrainskoi fakhovoi movy. Navchalnyi posibnyk. Kyiv. Vydavnychiy tsentr «Akademiia» . S. 359.

Melnichenko O. O. (2024). Vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii, dydaktychnykh ihor ta netradytiinykh vprav v roboti z ditmy z porushenniam movlennia.- Rezhym dostupu do resursu: <https://naurok.com.ua/vprovadzhennya-innovatsiynih-tehnologiy-didaktichnih-igor-tanetradiciynih-vprav-v-roboti-z-ditmi-z-porushennyam-movlennya-429181.html>

Melnichenko O. O. (2024). Zaniattia z rozvytku movlennia v pochatkovii shkoli z ditmy-lohopatamy. - Rezhym dostupu do resursu: <https://naurok.com.ua/zanyattya-z-korekci-movlennya-v-pochatkoviy-shkoli-z-ditmi-logopatami429152.html>

Melnichenko O. O. (2024). Rozvytok usnogo ta pysemnogo movlennia molodshykh shkolyariv z movlennievymy porushennyami. – Rezhym dostupu do resursu: <https://naurok.com.ua/rozvitok-usnogo-ta-pisemnogo-movlennya-molodshih-shkolyariv-z-movlennevimi-porushennyami-429180.html>

Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy instytut spetsialnoi pedahohiky. (2017). Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy. Naukovo-metodychnyi posibnyk. Kyiv. S. 92-97.

- Novitskas L. (2019). Kompleks korektsiinykh zaniat «Dyferentsiatsiia b-p» . - Rezhym dostupu do resursu: <https://naurok.com.ua/kompleks-korekciynih-zanyat-diferenciacya-b-p-80303.html>
2017. Prohramy dlia serednoi z korektsiino-rozvytkovoi roboty dlia pidhotovchykh, 1-4 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia: «Korektsiia movlennia» , «Korektsiia rozvytku» . Kyiv-Chernivtsi «Bukrek» . S. 6-11.
- Prokhorenko L. I., Babiak O. O., Zasenka V. V., Yarmola N. A.(2020). Uchni z osoblyvymy osvithnymy potrebamy: navchannia ta suprovid:navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv. Vydavnytstvo «Ranok» . S. 52-56.
- Ribtsun Yu. V. (2014). Korektsiina robota z rozvytku movlennia ditei p'iatoho roku zhyttia iz fonetyko-fonematychnym nedorozvytkom movlennia. Prohramno-metodychnyi kompleks. Ternopil. «Mandrivets» . S.12, 66.
- Ribtsun Yu. V. (2020). Uchni pochatkovykh klasiv iz tiazhkymy porushenniamy movlennia: navchannia ta rozvytok. Lviv. Vydavnytstvo «Svit» . S.46-61.
- Ribtsun Yu. V. (2018). Skhodynkamy pravylnoho movlennia. Ternopil. «Mandrivets» . S. 12, 66.
2018. Typovi osvithni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity 1-2 klasy. Kyiv. TD «Osvita-Tsentr plius» . S. 92-93, 98-102.
- Cherednichenko N. V. (2016). Formuvannia fonetyko-hrafichnoi hramotnosti u molodshykh shkoliariv iz porushenniamy movlennievoho rozvytku v umovakh korektsiinoho navchannia: navchalno-metodychnyi posibnyk / N. V. Cherednichenko, D. M. Horbachova. Kyiv. DIA. S. 212.
- Shukshyna L. M. (2017). Dopomoha ditiam z movlennievymy problemamy. Kyiv. Shkilnyi svit. S. 86.
- Yarosh T. O. (2012). Podolannia dyshrafii v uchniv pochatkovykh klasiv. Ternopil. «Mandrivets» . S. 5-8.

Olena Melnichenko ,
primary school teacher, speech therapist
Municipal institution «Bilhorod-Dnistrovska special
School of the Odesa Regional Council»
Odesa region, Ukraine

CORRECTION AND OVERCOMING OF DISORDERS OF SPOKEN AND WRITTEN SPEECH OF YOUNGER SCHOOLERS

Abstract. *The methodological recommendations reveal the issues of correction and overcoming of written and oral speech disorders in primary schoolchildren as a system of various techniques and exercises that contribute to the timely detection, prevention and overcoming of speech disorders of students. Attention is focused on solving a problem of our time that is extremely important for a number of sciences - medicine, psychology, pedagogy, etc. Namely, uncorrected errors in speech can not only be fixed, but also remain with a child for life. They not only make it difficult for a child to communicate, but also have a negative impact on reading and writing.*

The necessity of forming the speech and communication competence of students is emphasized. It is noted why mastering a cultural language is a necessary condition for the formation of a socially active personality. It is revealed how one can learn to speak clearly and grammatically correctly, have a well-pitched voice, express their own thoughts in oral and written form, be able to express their emotions with various intonation means, observe language culture and develop communication skills.

The practical experience of work is presented, where one of the most important tasks of a modern school is to correct, develop and overcome disorders of oral and written speech of schoolchildren, which confirms the relevance of the topic.

The methodological recommendations will be useful for primary school teachers, speech therapists, educators working in educational institutions with children with functional speech disorders, and preschool teachers in forming the correct cultural speech of their pupils

Key words: *speech correction, written language disorders, oral language disorders, speech and communication competence, functional speech disorders, prevention of speech disorders, formation of speech culture.*

Дата надходження до редакції 23.02.2025

© Мельниченко О.О., 2025